

Носирєв О.О.кандидат географічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»**Nosyriev Oleksandr**National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"**МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
В УМОВАХ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ****MODERNIZATION OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT
IN THE CONDITIONS OF CRISIS ECONOMIC PROCESSES**

У статті розглянуто вектори модернізації промислового розвитку в умовах кризових процесів, які мають місце у сьогоденній українській економіці. Зазначено, що одними з першочергових завдань промислової політики мають виступати розроблення та впровадження інновацій і формування інвестиційного попиту на продукцію вітчизняного виробництва. Зокрема, зазначено, що та промислова політика, яка нині безсистемно проводиться в Україні, є неефективною та не орієнтується на національні інтереси, що призводить до деіндустріалізації держави. Акцентовано увагу на тому, що врахування негативного досвіду попередніх років має стати базисом ефективної реалізації промислової політики у системі загальної макроекономічної стабілізації в Україні. Доведено, що кінцевою метою модернізації промислового розвитку має бути підвищення конкурентоспроможності національної економіки у середньостроковій та довгостроковій перспективах з одночасним комплексним підвищенням рівня економічної безпеки держави.

Ключові слова: промислова політика, модернізація, кризові явища, інноваційний розвиток, інвестиції.

В статье рассмотрены векторы модернизации промышленного развития в условиях кризисных процессов, которые существуют в сегодняшней украинской экономике. Отмечено, что одними из первоочередных задач промышленной политики должны быть разработка и внедрение инноваций и формирование инвестиционного спроса на продукцию отечественного производства. Промышленная политика, которая сейчас бессистемно проводится в Украине, является неэффективной и не ориентируется на национальные интересы, что приводит к деиндустриализации страны. Обращено внимание на то, что учет отрицательного опыта предыдущих лет должен стать базисом эффективной реализации промышленной политики в системе общей макроэкономической стабилизации в Украине. Конечной целью модернизации промышленного развития должно быть повышение конкурентоспособности национальной экономики в среднесрочной и долгосрочной перспективах с одновременным комплексным повышением уровня экономической безопасности государства.

Ключевые слова: промышленная политика, модернизация, кризисные явления, инновационное развитие, инвестиции.

The article considers the vectors of modernization of industrial development in conditions of crisis processes that take place in today's Ukrainian economy. It was noted that one of the priorities of industrial policy should be the development and implementation of innovations and the formation of investment demand for domestic products. Industrial policy, which is now haphazardly carried out in Ukraine, is inefficient and does not focus on national interests, which leads to the de-industrialization of the country. In defining the main objective of industrial policy at the present stage it is appropriate to emphasize the provision of sustainable growth of the gross domestic product. The development model of industry specializing in the export of low-tech and raw materials products should be considered hopeless. In today's conditions, the most acute problem for Ukraine is to reduce the competitiveness of its potential, which leads to obtaining loss-making results from the activities of processing enterprises and reducing the size of export potential. State industrial policy should be aimed at stimulating the development of cooperation of large enterprises with small and medium enterprises on a subcontract

basis, promotion of the formation of competitive inter-branch cluster associations, the core of which will be large enterprises. The attention is focused on the fact that taking into account the negative experience of previous years should be the basis for the effective implementation of industrial policy in the system of general macroeconomic stabilization in Ukraine. The ultimate goal of modernizing industrial development should be to increase the competitiveness of the national economy in the medium and long-term perspectives, while simultaneously increasing the level of the state's economic security.

Keywords: industrial policy, modernization, crisis, innovative development, investment.

Постановка проблеми. Промислова політика має передбачати створення сприятливих умов для здійснення органами державної влади прямого та опосередкованого управління галузями, підприємствами, установами, комерційними структурами різних форм власності. Стратегічним завданням промислової політики є, насамперед, збереження промислового потенціалу України, а в подальшому – забезпечення системної модернізації промислового виробництва, його відповідності сучасним вимогам науково-технічного прогресу, орієнтації на потреби зовнішнього й внутрішнього ринків, прагматизму. Ефективна промислова політика – це не тільки відродження промислового потенціалу України, а й передумова конкурентоспроможності економіки держави у цілому [1].

Актуальність теми багатократно посилюється у зв'язку зі світовою фінансово-економічною кризою та форс-мажорними обставинами, які мають місце в Україні у зв'язку з подіями на Донбасі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідну роль в економіці України відіграє промисловий комплекс, який впливає на стабілізацію фінансової та бюджетної політики, успішне продовження та поглиблення економічних реформ, структурні перетворення в економіці України. На теоретичному рівні промислова політика ставала об'єктом дослідження багатьох вітчизняних й закордонних науковців, серед яких слід відзначити О. Амошу, Ю. Кіндзерського, Я. Жаліло, В. Горбуліна, Ю. Залознову, В. Геєця [10], Д. Міщенко [2], Н. Станасюк [5], А. Шевченко [11] та ін. Зазначені дослідники розглядали різноманітні аспекти розроблення та практичної реалізації промислової політики на комплексному та галузевому рівнях. Особливу роль у дослідженні та розробленні стратегій промислової політики відіграють праці наукових шкіл учених, які належать до установ НАН України: Інституту економіки промисловості, Інституту стратегічних досліджень, Інституту економіки та прогнозування, Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку, Інституту регіональних досліджень. Представники зазначених наукових шкіл розглядали різноманітні аспекти розроблення та практичної реалізації промислової політики на

комплексному та галузевому рівнях і відзначали, що промислова політика має враховувати тактичні та стратегічні пріоритети розвитку суспільства, держави та економіки, забезпечуючи, таким чином, успіх країни на світовому ринку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розроблення стратегічних векторів модернізації промислового розвитку в умовах кризових процесів, які мають місце у сьогodenній українській економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Промисловість України в сучасних умовах стає все більш уразливою. Сформована її структура є проблемою, яка стоїть на шляху соціально-економічного розвитку держави. Кризові прояви в економіці дуже негативно позначилися саме на машинобудівній галузі: внаслідок структурних диспропорцій вона погіршила показники своєї діяльності. Досвід провідних країн світу свідчить про потребу поєднання державної активності та ринкового механізму в рамках нової промислової політики, яка б дала можливість для застосування найефективніших інструментів та механізмів державного впливу на розвиток промислового комплексу.

Механізм державної фінансової підтримки розвитку промисловості України є важливим складником забезпечення всього виробничого циклу ресурсами (включно з етапами розроблення, безпосереднього промислового виробництва та експлуатації) й передбачає застосування із цією метою як прямого фінансування за рахунок бюджетних коштів, так і використання методів непрямого регулювання, спрямованих передусім на досягнення економії та ефективнішого використання фінансових ресурсів суб'єктів промислового виробництва. За таких умов суттєва роль відводиться державному замовленню, що виступає одним з інструментів державної промислової політики. Об'єктом цільового державного фінансування мають бути програми інноваційного та науково-технічного характеру, які реалізуються державою або мають її підтримку [2].

Основа для стабілізації економічного розвитку України та формування фінансової основи для розбудови нової індустріальної економіки має забезпечити фінансування сировинної економіки за рахунок створення фінансового

суверенного фонду, в основі формування якого мають бути природні активи: мінеральні, земельні, водні та лісові ресурси. В Україні може бути започаткована спочатку спрощена стабілізаційна схема суверенного фонду, спрямована на забезпечення поточних потреб економіки, а згодом – повноцінний його варіант, підпорядкований довгостроковим стратегічним інтересам, пов'язаним із накопиченням активів, фінансуванням пріоритетних програм нової індустріалізації та збереженням ресурсів для майбутніх поколінь. Підприємства нової індустрії орієнтуються на використання компактного обладнання, незначного територіального ресурсу, високопродуктивну логістику та швидкий транспорт, а також на економне використання енергії.

Визначаючи головну мету промислової політики на сучасному етапі, доречно наголосити на забезпеченні сталого зростання внутрішнього валового продукту. Передусім це стосується галузей, які мають значний потенціал для вагомого нарощування конкурентоспроможної продукції. Але результати реалізації промислової політики в Україні (за підсумками завершення терміну відповідних програм) не забезпечили ефективного розвитку відповідного складника національної економіки. Конкретно це стосується оновлення виробничих фондів, зниження їхньої енергоємності, розширення товарного виробництва з подальшим імпортозаміщенням, структурної перебудови експорту та зниження його впливу на загальний випуск продукції [3].

Експортоорієнтована модель розвитку української промисловості, яка фактично реалізується в Україні протягом останніх 25 років, позитивно впливала на національну економіку лише на початку становлення незалежності держави. У подальшому внаслідок неефективної системи міжгалузевого перерозподілу інвестиційних ресурсів на державному рівні, поспішної приватизації стратегічних підприємств і цілих галузей промисловості, втрати державою контролю над зовнішньоекономічною діяльністю, захоплення внутрішнього ринку імпортерами продукції, яку спроможні виготовляти вітчизняні виробники, та інших причин експортоорієнтована модель промислового розвитку України зазнала поразки. Модель розвитку промисловості, спеціалізованої на експорті низькотехнологічної та сировинної продукції, слід визнати безперспективною. Наведені приклади підтвердили, що такий напрям призводить до системної кризи і деіндустріалізації країни. Саме тому потрібно якнайшвидше кардинально змінити орієнтири промислової політики та активізувати роль держави у цій сфері [1].

Впродовж років незалежності промисловість України суттєво втратила свої позиції в національній економіці. Наприклад, у 2014 р. частка промисловості в загальному випуску продукції в Україні знизилася до 38,9%, що було у 1,3 рази менше, ніж у 1990 р. Частка доданої вартості, створеної промисловим комплексом України, у 2014 р. становила 23,5%, тобто знизилася порівняно з 1990 р. у 1,5 рази. Ще більше знизилася частка промисловості України у використанні основних засобів. Так, у 2014 р. цей показник становив тільки 14,1%, або у 2,3 рази нижче, ніж у 1990 р. Але найбільше за цей період постраждало працездатне населення України. У 2014 р. в промисловому комплексі країни працювало тільки 13,8% від загальної кількості зайнятого населення. Тобто цей показник порівняно з 1990 р. знизився у 2,2 рази, або за цей період вітчизняна промисловість втратила 5,3 млн. робочих місць, які повною мірою іншим галузям національної економіки компенсувати не вдалося [4].

На думку Н. Станасюк [5], перехід на інноваційну модель розвитку економіки неможливий без ефективного розвитку переробної промисловості, де акумулюється основна маса інноваційно активних підприємств. У сучасних умовах найгострішою проблемою для України є зниження конкурентоспроможності її потенціалу, що призводить до одержання збиткових результатів від діяльності переробних підприємств та зменшення величини експортного потенціалу. Більшість видів промислової діяльності володіє низьким рівнем відтворювального потенціалу, що може мати катастрофічні наслідки в майбутньому, тому головним завданням держави має стати розроблення дієвого механізму, спрямованого на збалансування як змістовного, так й галузевого розвитку промислового потенціалу на шляху переходу до інноваційної моделі розвитку економіки [5].

Розвиток диверсифікації виробництва, ускладнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, динамізм технічних нововведень, боротьба за ринки збуту продукції, розширення номенклатури продукції потребують здатності підприємств маневрувати виробництвом залежно від кон'юнктури ринку. Це стало потребою впровадження промисловими підприємствами нових профілів. Управління діяльністю промислових підприємств має переваги щодо окремих підприємств інших галузей: можливість створення замкнених технологічних ланцюгів від видобування сировини до випуску готової продукції, доведення її до споживачів, економія на торгових, маркетингових та інших послугах, використання переваг диверсифікації виробництва, можливість маневрувати фінансовими та інвестиційними ресурсами. Освоєння промис-

ловими підприємствами нових профілів діяльності потребує наявності відповідних ресурсів та коштів, наприклад це може бути залучення інвестицій. На даному етапі розвитку ринкових відносин основним елементом економічної політики має стати довготермінове інвестування. Особливо це стосується виробничо-господарського комплексу країни, який зараз перебуває у критичному стані, адже основні засоби, що є найважливішим його елементом, у багатьох галузях застаріли та фізично зносилися. Окремі промислові підприємства потребують довготермінових капітальних вкладень у структурну перебудову, модернізацію, інноваційну діяльність. При цьому визначна роль належить середньо- та довготерміновим інвестиціям, оскільки інноваційний процес триває в середньому три-п'ять років. Однак інтереси промислових підприємств не співпадають з інтересами фінансової сфери, оскільки фінансово-кредитні установи зацікавлені у швидких та ефективних проектах, що зумовило дефіцит довготермінових кредитів. Таким чином, проблема забезпечення господарської діяльності промислових підприємств фінансовими ресурсами стала основною [6].

Досвід країн, що розвиваються, свідчить про те, що лише якісна стратегія розвитку, розроблена державою, є потужним каталізатором економічного зростання країни. Сьогодні уряд України активно займається підготовкою й реалізацією відповідних нормативно-правових актів, що стосуються відновлення технічної, кадрової, організаційної бази промисловості країни. Так, у 2016 р. для створення високотехнологічної індустріальної моделі вітчизняної промисловості, нарощування виробництва товарів із високою доданою вартістю, конкурентоспроможних на зовнішньому ринку, створення нових робочих місць, забезпечення сталого промислового розвитку країни шляхом удосконалення організаційно-інституційної системи управління промисловістю було створено Національний комітет із промислового розвитку України [7].

Вкрай важливими для промисловості є ухвалення Стратегії розвитку промислового комплексу на період до 2025 р. та Державної програми розвитку вітчизняних промислових підприємств, що мають створити сприятливі умови для розвитку внутрішнього ринку промислової продукції, а також імпортозаміщення у ключових галузях. Варто додати, що на фінальній стадії ухвалення перебуває розроблена Мінекономрозвитку Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р., реалізація якої має створити умови для активізації інновацій та впровадження високих технологій

у реальному секторі економіки. Також ще не розроблено низку законопроектів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості галузей промисловості України, стимулювання розвитку екологічних та інноваційних виробництв, розвиток промислових кластерів [8].

У контексті інтенсифікації та гармонізації цифрового розвитку України особливої уваги потребує державна інноваційна політика. Сьогодні досить очевидним є те, що без наявності нової генерації кадрів із високим рівнем підготовки неможливо забезпечити інноваційний розвиток промисловості України. Необхідні фахівці у сфері розроблення й реалізації високих технологій, які можуть комплексно поєднувати дослідницьку, проектну і підприємницьку діяльність, спрямовану на організацію високо-ефективних виробничих структур, здатні створювати конкурентоспроможну продукцію [9].

Найвищий рівень зношеності спостерігається у промисловості, в окремих галузях якої основні засоби практично амортизовані. Зокрема, на початок 2016 р. в обробленні деревини та виготовленні виробів із деревини та корка було амортизовано 94,5% основних засобів, у поліграфічній діяльності – 95,6%, у виробництві, автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 94,0%, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 82,6%. Значна частина виробничих фондів експлуатується після завершення технічно припустимих вимог та строків [9]. Низькі темпи зростання промисловості (індекс промислової продукції за 2016 р. становив +2,8% на тлі падіння у попередні чотири роки) демонструють високу вразливість багатьох галузей до викликів та обмежень на зовнішньому та внутрішньому ринках. У 2017 р. спад промисловості за січень-червень становив -0,4%, хоча у січні та травні спостерігалось зростання у +5,6% та +1,2% проти аналогічних місяців 2016 р. За попередніми оцінками, внесок переробної промисловості у 2016 р. залишився на рівні попереднього року. Структурні зрушення у переробній промисловості характеризуються згортанням машинобудівного комплексу. Так, у 2016 р. підприємства машинобудування забезпечили лише 6,1% обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) (у 2013 р. – 8,7%), що майже у 3,5 рази менше за обсяги реалізованої продукції харчової промисловості (у 2013 р. – 2,2 рази). За підсумками 2016 р. обсяги реалізованої продукції машинобудування та металургії практично зіставні з обсягами продукції харчової промисловості [9].

Напрямами модернізації промисловості у 2016 р. стали створення інституційного фун-

даменту її розвитку, спрощення умов ведення бізнесу, захист та просування інтересів вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках тощо. У результаті реалізації модернізаційних заходів отримано низку позитивних результатів. Так, удосконалено інституційний базис реалізації державної промислової політики шляхом утворення Національного комітету з промислового розвитку на чолі з прем'єр-міністром України, завданням якого є активна участь у розбудові промислової політики та формуванні нової високотехнологічної моделі розвитку української промисловості.

Слід зазначити, що однією з проблем, що гальмує промисловий розвиток в Україні, є непаритетність розподілу бюджетного фінансування наукових і науково-технічних робіт за секторами науки. Основне фінансування НДДКР за рахунок бюджету припадає на галузеві (23,9%) й академічні сектори науки (62,5%), при цьому НДДКР заводського сектору фінансуються лише на 3,8%. Це поглиблює розрив фінансування між реальним сектором економіки та науково-освітньою сферою й ускладнює практичне використання результатів вітчизняних науково-технологічних розробок у промисловості [9].

Найважливішими складниками інновацій і, відповідно, промислової політики країни є визначення глобальних переваг її економіки в секторальному розрізі та розвиток фінансової і банківської інфраструктури, що дасть змогу забезпечити успіх у довгостроковій перспективі. Провідну роль також відіграє оцінка місця промислової та інноваційної діяльності в глобальних технологічних ланцюгах, орієнтованих на створення додаткової вартості. Першочергове значення має оцінка ключової ролі в процесах НДДКР, які дають змогу визначити початок глобальних ланцюжків створення вартості, особливо тих, які фінансувалися з-за кордону. Важливо також мати дані про те, які види НДДКР у країні були піонерними у створенні вартості за рахунок прямих іноземних інвестицій у них. У такий спосіб визначається, яке місце посідають інноваційні види діяльності країни у створенні готової та проміжної продукції, вузлів і агрегатів для виробництва кінцевої продукції. Сюди ж відносяться і післяпродажні види послуг, для надання яких країна бере участь у підтримці функціонування інноваційних видів діяльності. Чимало прикладів, коли для цього уряди, великий бізнес і різноманітні фонди формують міжнародні команди дослідників [10].

Нині спостерігається різке скорочення в галузях, традиційно орієнтованих на експорт

з України, серед яких – хімічна й металургійна, що мають значний досвід роботи на зарубіжних ринках. Для інших видів промислової діяльності важливо підвищити експортну активність, розширивши доступ до здешевлених фінансових ресурсів шляхом створення відповідних інститутів для кредитування і страхування експорту з використанням механізмів субсидування процентних ставок експортерам, насамперед високотехнологічної продукції, а також продукції для малого і середнього бізнесу, який бере участь у міжнародній кооперації, вбудовуючись у глобальні технологічні ланцюжки. Цей підхід доцільно розглядати як складник промислової політики, спрямований на реіндустріалізацію економіки України, оскільки, як відомо, страхування експортних поставок розширює можливості кредитування експорту в рамках програми реіндустріалізації промисловості та нарощування обсягів експортних поставок її продукції [10].

Заходи державної промислової політики зі стимулювання інноваційного розвитку та дерегуляції залишаться неефективними без забезпечення захисту економічної конкуренції та оптимізації організаційної структури в реальному секторі, яка сьогодні характеризується посиленням монопольних позицій окремих компаній. У промисловості традиційно найбільш монополізовані металургійна, вугільна, гірничодобувна та хімічна галузі. Попри те, що промисловість не належить до найбільш монополізованих ринків, умови діяльності промислових підприємств суттєво погіршуються внаслідок високої монополізації ринків паливно-енергетичного комплексу і транспорту та зв'язку. Державна промислова політика має бути спрямована на стимулювання розвитку співробітництва великих підприємств із малими та середніми підприємствами на субконтрактній основі, сприяння формуванню конкурентоспроможних міжгалузевих кластерних об'єднань, ядром яких стануть великі підприємства [11].

Висновки з даного дослідження. Промислова політика, яка реалізується в Україні, є неефективною, не орієнтується на національні інтереси і веде до деіндустріалізації держави. Урахування негативного досвіду попередніх років має стати запорукою ефективної реалізації промислової політики в системі загальної макроекономічної стабілізації в Україні. Необхідними слід уважати розроблення, затвердження та чітко послідовне дотримання стратегії розвитку промислового виробництва на довгострокову перспективу. Це дасть змогу державі сконцентрувати свої зусилля і ресурси на регулюванні найпріоритетніших напрямів розвитку промислового комплексу,

а також забезпечити його послідовність, безперервність, наступність і взаємозв'язок кроків. Модернізація промислової політики повинна передбачати підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг вітчизняних виробників на зовнішніх ринках, тобто включати зовнішньоекономічні аспекти, захищати внутрішній ринок від експансії зарубіжних товарів. Першо-

черговими завданнями промислової політики мають бути формування інвестиційного попиту на продукцію вітчизняного виробництва, а також розроблення й упровадження інновацій. Кінцевою метою має стати підвищення конкурентоспроможності національної економіки у середньостроковій та довгостроковій перспективах з урахуванням безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Мазур В.Л. Проблеми промислової політики в Україні. Економіка України. 2016. № 11. С. 3–18.
2. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О., Холошня Д.О. Державна фінансова підтримка розвитку промисловості України як метод подолання фінансової кризи. Економіка та держава. 2017. № 11. С. 15–20.
3. Малигіна В. Промислова політика в контексті макроекономічної стабілізації в Україні. Науковий вісник. 2014. № 1. С. 77–88.
4. Борейко В.І. Тенденції в розвитку промислового комплексу України у XXI столітті. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2017. № 5(33). С. 42–45.
5. Станасюк Н.С. Визначення індикаторів оцінювання промислового потенціалу переробної промисловості. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2017. № 862. С. 247–253.
6. Розвиток промислових підприємств в умовах суспільної нестабільності: ресурсно-інноваційні чинники. (Особливості організаційного процесу забезпечення ефективності економічних реформ в умовах Європейської адаптації суб'єктів господарювання) / Б.М. Андрушків, Р.П. Шерстюк, Н.Б. Кирич, О.Б. Погайдак Галицький економічний вісник. 2017. Т. 52. № 1. С. 32–44.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 711 «Про утворення національного комітету з промислового розвитку». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2016-п> (дата звернення: 10.12.2018).
8. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ: НІСД, 2016. 686 с.
9. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ: НІСД, 2017. 928 с.
10. Геєць В.М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. Економіка України. 2014. № 12. С. 4–19.
11. Шевченко А.В. Пріоритети та інструменти державної промислової політики в забезпеченні відновлення зростання реального сектору економіки України. Бізнес Інформ. 2016. № 1. С. 72–76.